

Layihənin istiqaməti:

"İctimai və dövlət maraqlarının müdafiəsi"

Xalqın elmi, ədəbi və tarixi irsinin qorunduğu yerlərdən biri Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutudur. Burada tariximizin uzaq keçmişinə aid əlyazmalar, çap kitabları, jurnal, qəzet, fotosəkillərlə yanaşı, Azərbaycanın XIX-XX əsrin I yarısında yaşayıb-yaratmış görkəmli sənət adamlarının və ictimai xadimlərinin şəxsi arxivləri mühafizə olunur.

Onların sırasında XX əsrin mürəkkəb ictimai-siyasi hadisələrinin canlı şahidi, milli-mədəni irsimizin tədqiqi və inkişafı tarixində müstəsna xidmətləri olan mətnşünas, teatrşünas, mətbuat tarixinin araşdırıcısı, salnaməçi, bibliograf, təzkirəçi, nasir, publisist Qulam Məmmədlinin (1897-1994) də şəxsi arxiv materiallarının bir hissəsi 1975-ci ildən İnstitutun saxlandığında - fond 31-də qorunur.

Bir insan ömrünə sığmayan zəngin və çoxşaxəli yaradıcılıq yolu keçən Q.Məmmədlinin fəaliyyət dairəsinin bu qeyri-adi üstünlüyü onu bu gün də elmi ictimaiyyətin yaddaşında "Qulam müəllim" kimi yaşatmaqdadır. Ensiklopedik bilik sahibi olan Qulam müəllimin məşğul olduğu bu sahələrin hər biri milli-mədəni irsimizin tədqiqi və inkişafı üçün araşdırıcının istinad edə biləcəyi, əsaslandırdığı və istiqamət ala biləcəyi etibarlı mənbə, məlumat bazası kimi çox qiymətlidir: "Molla Nəsrəddin. Cəlil Məmmədqu-luzadənin həyat və fəaliyyətinin salnaməsi (1866-1932)" (1966, 1984, 2009), "Hüseyn Ərəblinski. Akt-yorun həyat və fəaliyyətinə dair sənədlər məcmuəsi" (1967), "Cahangir Zeynalov. Həyat və yaradıcılığı haqqında sənədlər" (1968), "Üzeyir Hacıbəyov (al-bom kitab) (1975, 1985 müştərək), "İmzalar" (1977, 2015 müştərək), iki cildde "Azərbaycan teatrının salnaməsi (1850-1920)" (1975), "Azərbaycan teatrının salnaməsi (1920-1930)" (1983), "Cavid - ömrü boyu. Həyat və yaradıcılıq salnaməsi (1882-1941)" (1982), "Üzeyir Hacıbəyov (1885-1948). Həyat və yaradıcılığının salnaməsi" (1984), "Abbas Mirzə Şərifzadə" (1985), "Nəriman Nərimanov (1870-1925). Həyat və yaradıcılığının salnaməsi" (1987), "Sizə kim lazımdır? (bibliografik məlumat kitabı)" (1990) və sair. Bu kitabların bir qismi Qulam müəllimin sağlığında, digər bir qismi isə ölümündən sonra təkrar nəşr olunmuşdur.

Q.Məmmədlinin elmi yaradıcılığının çox böyük hissəsini təşkil edən salnaməçilik fəaliyyəti zamanın-da müasirləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Görkəmli ədəbiyyatşünas Ə.Mirəhmədov bu salnamələri "Azərbaycan ədəbiyyatı, ictimai fikri, teatr və mətbuatı tarixinə dair tədqiqatlarla daxili keyfiyyət dəyişiklikləri yaradan" (Ə.Mirəhmədov. Redaktordan // Qulam Məmmədli. Molla Nəsrəddin. Cəlil Məmmədqu-luzadənin həyat və fəaliyyətinin salnaməsi (1866-1932). Bakı, 1984, s. 4) mənbə kimi dəyərləndirmişdir.

Q.Məmmədlinin 38 saxlama vahidindən ibarət şəxsi arxivində ümumilikdə 141 material vardır. Şəxsi arxivində olan bütün materiallar üzərində - "Tərcümeyi-hallar", "Salnamələr", "Bibliografiyalar", "Topladığı əsərlər", "Məktublar", "Qulam Məmmədliyə aid sənədlər" və "Fotosəkillər" kimi təsnifat aparılması mümkündür.

Arxivdə öndə adı çəkilən kitabların bəzilərinin - Cəlil Məmmədqu-luzadənin, Hüseyn Ərəblinski-nin, Cahangir Zeynalovun, Üzeyir Hacıbəyov və Nəriman Nərimanovun həyat və fəaliyyətlərinin və Azərbaycan teatrının salnamələrinin, iri həcmli təzkirəsinin, Məmmədli Manafzadənin, Salman Müməttazin şeirlərinin avtoqrafları, 46 sayda məktub vardır.

Azərbaycan, fars, rus, özbək, ingilis və fransız dillərində yazılmış məktublardan özü də iki hissəyə - "Qulam Məmmədliyə yazılmış məktublar" və "Müxtəlif məktublar"a ayrılmışdır. Onlardan 43-ü Q.Məmmədliyə ünvanlanmış, qalan 3-ü isə müxtəlif məktublardır. Təəssüf doğurması haldır ki, arxivdə onun özünün ailə üzvləri, qohumları və ya müasirlərinə yazdığı məktublar yoxdur.

Q.Məmmədlinin həyat və fəaliyyətinin işıqlandırılması baxımından bu məktublarda böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ümumiyyətlə, məktublar hər bir xalqın dilinin, ədəbiyyatının və tarixinin öyrənilməsinə xüsusi mahiyyət daşıyır. Şəxsi arxivlərdə qorunan məktublardan hər biri müəllifin həyatı, keçdiyi ya-radıcılıq yolu, dünyagörüşü, hissləri, ictimai-tənqidi düşüncələri, mövcud dövrün ədəbi, ictimai-siyasi hadisələrinə münasibətini özündə əks etdirir və onu tarixi dəqiqliklə gələcək nəsillərə çatdırır.

Qulam Məmmədliyə yazılmış məktublar

Onlar oxuculara ilk dəfə təqdim edilir

Bu baxımdan, Q.Məmmədliyə ünvanlanmış məktublardan bir neçəsi diqqətimizi xüsusi olaraq çəkir. Həmin məktublardan hər biri milli-mədəni irsimizin tədqiqi və təbliği işində Q.Məmmədlinin müstəsna xidmətlərini üzə çıxaran etibarlı mənbə kimi qiymətlidir. Fransa, İngiltərə və Finlandiyadan ona ünvanlanmış rəsmi məktublara nəzər saldıqda Q.Məmmədlinin gördüyü işlərin böyüklüyünün və misilsiz dəyərinin bir daha şahidi olur. Həmin məktublardan Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş mətni ilk dəfə olduğu kimi oxuculara təqdim edilir:

1) İngilis dilində. London, 6 fevral, 1967-ci il. Fond - 31, s.v. 30. Britaniya Muzeyinin Çap Kitabları Şöbəsi (London- WC1)

6 fevral, 1967

Cənab!

Aşağıda adı qeyd olunan əsəri aldığımızı təsdiqləyirəm və bu şərəfə nail olduğuma görə sizə təşək-kür edirəm. Bu işi Britaniya Muzeyinin qəy-yumlarına təqdim etməyiniz olduqca təqdirəlayiqdir.

Bəndəniz,

Çap kitablarının baş mühafizəçisi,
(Nəzərə alın ki, məktubunuzdakı sorğuya tezliklə cavab verəcəyik).

2) İngilis dilində. İngiltərə, 16 fevral, 1967-ci il. Fond - 31, s.v. 30. İngiltərə Kembric Universitetinin Kitabxanası 16 fevral, 1967

Hörmətli cənab!

Bizə göndərdiyiniz "Molla Nəsrəddin" kitabınızı aldığımızı və buna görə sizə hədsiz minnətdarıq.

Təəssüf ki, bu vaxtdək əlimizdə olan heç bir qəzetdə nə jurnal, nə də onun redaktoru barədə heç bir istinada rast gəlməmişik.

Hörmətlə,

Kitabxananın katibi.

3) Fransız dilində . Paris, 24 fevral, 1967-ci il. Fond - 31, s.v. 30. Milli Təhsil Nazirliyi Praktik Ali Araşdırmalar Məktəbinin SSRİ və Slavyan Ölkələri üzrə Məlumat Mərkəzi

Paris, 24 fevral, 1967

Hörmətli professor və həmkarım!

27 yanvar tarixində mənə göndərdiyiniz məktub məni hədsiz məmnun etdi və buna görə sizə ürək-dən təşəkkürümü bildirirəm.

Sizin Molla Nəsrəddin haqqındakı diqqətəlayiq işiniz müstəsna keyfiyyətə malik bir əsərdir. Sizin bu işiniz XIX əsr Zaqafqaziya tarixini araşdırın bütün tarixçilər, eləcə də, Oktyabr inqilabından öncə müsəlman dünyasında baş vermiş reformist hərəkatlar tarixi üzərində iş aparın tədqiqatçılar üçün əvəz-siz baza olmalıdır. XIX əsr müsəlman Zaqafqaziyasında ideya tarixi bu qədər maraqlı olduğu halda, ondan örnək götürməli çox şeyin olduğu halda, təəssüf ki, Fransa bu barədə çox az məlumata malikdir. Mənim "Molla Nəsrəddin" qəzetində çıxan və bu məktuba əlavə olaraq sizə göndərdiyim kiçik bir araşdırmamdan başqa bu problemə həsr olunmuş heç bir iş yoxdur və Cəlil Məmmədqu-luzadənin yüzilliyi haqqında fransız mətbuatında hər hansı bir araşdırmaya rast gələcəyimizə də böyük şübhəm var. Qərb mətbuatında, ümumiyyətlə, Azəri ədəbiyyatı ilə bağlı rastıma hər hansı bir yazı çıxmırsa, əlbəttə ki, sizə onları göndərəcəyəm.

İndi isə əziz həmkarım, mənim sizdən bir xahişim var və ümid edirəm ki, bizim bu istəyimizi redd etməyəcəksiniz. Məşhur həmyerliniz olan Cəlil Məmmədqu-luzadənin anadan olmasının yüzilliyi şərfi-nə Praktik Ali Araşdırmalar Məktəbinin buraxdığı "Rusiya və Sovet Dünyası Jurnalı" (jurnalın bir nüsxəsini bu məktubla birlikdə sizə göndərəcəyəm) üçün C.Məmmədqu-luzadə haqqında bibliografik araşdırma hazırlaya bilərsiniz, çox şad olarıq. Misal olaraq, həmkarım Şantal Lömərsiyer-Kelkøjayın tatar re-formist Qəyyum Nəsirini haqqında dərc etdirdiyi məqaləsini göstərə bilərik. Bizim jurnalın əməkdaşları arasında Moskva, Leningrad, Kiyev və Tiflisdən olan dəyərli tarixçilər yer alır. Onların sıralarında bir azərbaycanlının yer alması böyük şərəf olardı. Siz bu barədə nə düşünürsünüz?

Sizdən müsbət cavab alacağıma ümid edirəm və xahiş edirəm ki, hisslərimin səmimiyyətinə inanması.

A.Bennişen,

Araşdırmalar üzrə direktor.

4) İngilis dilində. London, 15 mart, 1967-ci il. Fond - 31, s.v. 30. Britaniya Muzeyinin Çap Kitabları Şöbəsi (London-WC1)

15 mart, 1967

Hörmətli cənab!

Bu yaxınlarda bizə göndərdiyiniz kitabınızla bərabər ünvanladığınız sualınıza indi cavab olaraq yazıram ki, "Molla Nəsrəddin" jurnalı ilə bağlı ingilis dilində rast gəldiyim yeganə istinad E.Q.Braunun 1914-cü ildə Kembridcə nəşr olunmuş "Müasir İran mətbuatı və poeziyası" kitabındadır.

Həmin səhifənin fotosürətini məktuba əlavə edirəm.

Hörmətlə,

Mühafizəçi müavini R.C.Fulford.

5) Rus dilində. Finlandiya, 7 avqust, 1967-ci il. Fond - 31, s.v. 30. Helsinki Universiteti Kitabxanasının Slavyan Şöbəsi

Hörmətli cənab Məmmədli!

Sizin göndərdiyiniz "Molla Nəsrəddin" kitabı artıq çoxdandır ki, bizə gəlib çatıb və bu onun haqqında Finlandiyaya gəlib çatan ilk xəbərdir. Bizim ədəbiyyatda indiyə qədər bu barədə heç bir məlumat yox idi. Bizim axtarışlarımız nəticəsiz idi.

Biz dəyərli hədiyyənizə görə təşəkkür edirəm və bundan sonrakı ədəbi fəaliyyətinizdə sizə uğurlar diləyirik.

Dərin hörmətlə,

Helsinki Universiteti

Kitabxanasının Slavyan şöbəsinin direktoru:

Sulo Haltsonen.

6) Fransız dilində. Paris, 6 fevral, 1968-ci il. Fond - 31, s.v. 30. Milli Təhsil Nazirliyi Praktik Ali Araşdırmalar Məktəbinin SSRİ və Slavyan Ölkələri üzrə Məlumat Mərkəzi

Paris, 6 fevral, 1968

Çox hörmətli həmkarım!

30 yanvar tarixində mənə göndərdiyiniz hədsiz xoş məktubunuza, eləcə də, Hüseyn Ərəblinski haqqında kitaba görə sizə dərin təşəkkürümü bildirirəm.

Ayrıca bir banderol içində "Rusiya və Sovet Dünyası Jurnalı"nın 1-ci və 2-ci nömrələrində çıxan 3 cildini sizə göndərirəm. Bu nömrələrdə müsəlman mətbuatı və Bakıda baş vermiş inqilab hərəkatı haqqında məqalələr verilib.

Sizin Təbrizdə nəşr olunan qəzetlər haqqında digər xahişinizə gəldikdə isə, onu deyim ki, heç bir fransız kitabxanasında, ümumiyyətlə, Qərbi Avropada bu qəzetlərdən yoxdur. Yalnız Kembric Universitetinin (İngiltərə) Mərkəzi Kitabxanasında bu qəzetlərdən iki nömrə saxlanılır. Söhbət "Ay molla əmi"ndən gedir (1908-ci ildə çıxan yeganə nömrə. Şifrəsi: L 830 a23-3/1). Həmin kitabxanada L 830 a23-3/86 şifrəsi altında 1907-ci ildə

Təbrizdə nəşr olunmuş "Vətən dili" qəzetinin bir nömrəsi qorunur. Bəlkə eyni "Ana dili" qəzetindən söhbət gedir? Məncə, eger istəsəniz, Kembric Universitetinə müraciət edərək, adı çəkilən qəzetin şifrəsini, konkret olaraq Edvard Braun kolleksiyasına təqdim etməklə, bu qəzetlərin mikrofilmində edilməsini onlardan xahiş edə bilərsiniz. Görünür, bu qəzetlərdən çox azdır. Hətta dünyanın ən zəngin İran dövrü mətbuat materiallarının saxlandığı Tehranın Məclis Kitabxanasında belə bu qəzetlər (bu kitabxananın kataloqu mənə var) mövcud deyil. Amma mən nədənsə, əmi-nəm ki, bu qəzetlər M.Naxçıvaninin şəxsi qədim kitabxanasında mövcuddur. Hal-hazırda bu qədim ki-təbxana Təbriz Universitetində yerləşir. Lakin bu kitabxananın kataloqu əlimdə olmadığı üçün tam əmin deyiləm. Siz bu barədə istənilən vaxt kitabxanaya yazsa bilərsiniz. Kitabxananın işçiləri hər zaman canla-başla əməkdaşlıq etməyə hazırdırlar.

Çox ümid edirəm ki, Azərbaycanın qədim və müasir ədəbiyyatı haqqında bir gün bizim jurnalımız üçün məqalə yazmaq imkanınız olacaq. Belə bir mövzu fransız ictimaiyyətinin çox güclü marağına səbəb olacaq.

Əziz məsləkdaşım, həmkarım, mənim səmimi dostluq hisslərimi ifadə etdiyimə inanın.

Aleksandr Bennişen

P.S. Mənim sizdən daha bir xahişim var. Sizdən bu istəyəcəyim mənim üçün olduqca vacibdir. 1958-ci ildə Bakıda T.A.İbrahimov (Şalın) "İranda kommunist partiyasının yaradılması" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. Bu tədqiqat işinin mikrofilmində əldə etmək olarmı? Gilan inqilabı haqqında apardığımız araşdırma üçün bu dissertasiya işi bizdən ötrü əvəzədiməzdir. Bu işi mənim üçün əldə edə bilərsiniz, sizə hədsiz minnətdar olaram. Öncədən təşəkkür edirəm.

7) İngilis dilində. London, 7 mart, 1968-ci il. Fond - 31, s.v. 30. Britaniya Muzeyinin Şərq Çap Kitabları və Əlyazmaları Şöbəsi (London-WC1)

7.03.1968

Cənab!

Aşağıda adı qeyd olunan əsəri aldığımızı təsdiqləyirəm və bu şərəfə nail olduğuma görə sizə təşək-kür edirəm. Bu işi Britaniya Muzeyinin qəy-yumlarına təqdim etməyiniz olduqca təqdirəlayiqdir.

Bəndəniz,

Şərq çap kitabları və əlyazmalarının mühafizəçisi.

8) İngilis dilində. İngiltərə, 7 mart, 1968-ci il. Fond - 31, s.v. 32. İngiltərə Kembric Universitetinin Kitabxanası 7 mart, 1968

Aşağıda adı çəkilən materialın qəbul edildiyini kitabxanaya təsdiqləyirəm. Bu işi kitabxanaya verməyiniz sizin tərəfinizdən çox təqdirəlayiq bir haldır. Kitabxananın heyəti universitetin təşəkkür-lərini sizə çatdırır.

Hüseyn Ərəblinski: Aktyorun həyat və fəaliyyəti haqqında sənədlər toplusu.

İngilis və fransız dilində olan məktublardan Azərbaycan dilinə tərcüməsində öz köməkliyini əsirgəməyən AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşı Sayalı Əliyevaya öz təşək-kürümü bildirirəm.

Afaq Əliyeva
AMEA Məhəmməd Füzuli adına
Əlyazmalar İnstitutu,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

P.S. Qulam Məmmədlinin anadan olmasının 120 illik yubileyinə töhfə kimi AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşları filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Afaq Əliyeva və Pərvanə Teyyubova tərəfindən hazırlanan "Qulam Məmmədli arxivinin təsviri" kitabı işıq üzü görmüşdür. Kitabın redaktoru filologiya üzrə elmlər doktoru Paşa Kərimovdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kültüri İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.